بسم اللہ الرحمن الرحیم

مسئلہ سُنّتِ فجر

الملقب بہ

طلوع البدر

باحکام

رکعتی الفجر

علامہ مولانا ابوالیاس امام الدین کوٹلی سیالکوٹ

حمد و نعت

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

حمد شکر تعریف کہاں نت ہر دم شام صباحیں
بود کیتا نا بودوں جس نے کل خلائق تائیں
پدم کروڑاں خلق اوپائی نت حساب نہ آوے
تے سبھ سب دی صورت رنگ برنگی بولی سمجھ نہ آوے
سب جنساں تھیں افضل اعلیٰ آدم نسل او پائی
تے سب آدم تھیں بزرگ اشرف ذات حبیب خدائی
لکھ صلوۃ نبی نوں ہر دم تیک قیامہ
جسوں بھیجیا رب العالم وچہ زمین تہامہ
باعث ارض و سمانواں دا اوہ انور نور خدادا
فخر الانبیاء ختم رسولاں شمع نجم ھدیٰ دا
اوہ مخزن جود و کرم دا حضرت منبع فیض عطائیں
تے معدن حلم حیا پیارا شافع روز جزائیں
رات اندھیری چانن جس تھیں کھنڈیا نور جہانے
اوہ شمس الارض منور شمسوں لاٹ گئی آسمانے
بعد زوال کہئے نت سورج حضرت نور سوایا
وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ پاک خدا فرمایا

اوہ پاک محمد سرور امت مرحومہ دا والی
جس امر نہی دا سبق پڑھایا ذات مبارک عالی
وت اولاد تے آل نبی تے بھی ازواجاں تائیں
بھیج درود اساں تھیں یارب روز قیامت تائیں
چارے یار خلیفیاں تیک جو کو نسل چار رسولی
عالی شان تنہاں اس گائیں فیض جہاں مقبولی
پھر کل آل اصحاباں تیک جو یار نبی دے پیارے
آخر تائیں درج بدرجہ رحمت پون فوہارے
یارب رحمت بھیج ادبار و ہر دم چونہاں اماماں
بھی شاگرداں تیک بھی علماء کل خواص عواماں
ابو حنیفہ شافعی مالک احمد نام سنائیں تابعدار انہاں دے مومن جنت لین ہوائیں
ایہہ چارے ہین جہاز محمدی چڑھے سو پار ہو جاوے
چونہہ تھیں باہر مذہب کفری کدے نجات نہ پاوے
جو پار سلامت جانا چاہے اک اتے چڑھ جاوے
دوتن چونہہ تے قدم دھرے جو وچ غرق ہو جاوے
ایہہ چارے امام تے چار مصلے قبلے وچہ منظوری
چوہاں تے اتفاق امت دا رب دے مرد حضوری
ایہہ چارے رب نے کئے ا:. دیوے بال ٹکائے
جو وچہ اندھیرے لکھن والا اکھ مول نا جاوے

ایہہ چونہاں چراغاں چانن لایا اندر کل زمینے
ہر تھاں لو ایہناں دی لگی روشن ہوئے سینے
اے پر سبھ تھیں علم عقل وچہ ابو حنیفہ نیارا
ایہ پاک نبی دی امت وچوں شمس العالم بہارا
ادھی اہل زمین دی عقل جے وزن کرائی جاوے
تا عقل امام صاحب دی اہل زمین پر غالب آوے
اوہ ہک سورج دنیا اندر آیا وچہ اندھیرے
اول کل حدیث نبی دے کیتے اوس نکھیڑے
کرن روایت ابو حنیفہ جے نہ ہوندا بھائی
دین نبی دا دنیا اندر پھڑدا نہ روشنائی
زینت اٹھسی دنیا والی پاک نبی فرمایا
ہک سو سال پنجاہ دے اندر وچہ تنویر لیایا
دیکھ روایت ہور پیارے مسلم وچہ بخاری
ایویں وچہ طبرانی آیا سنوں حقیقت ساری
جے دین ایمان ہووے سنگ ثریا پاک نبی فرماوے
تا فارس دی اولاد یا فارس وچوں لاہ لیایا
جلال سیوطی ابن حجر بھی کہیاں آکھ سنایا
ایہہ حضرت ابو حنیفہ باہجوں شان کسے نہ پایا
علم لدنی آپ ہوراں نوں رب کیتا انعامی

دین نبی دا روشن کیتا ملکاں وچہ تمامی
چار حصے ہے علم خدا دا امت کارن آیا
حصے تن حنیفہ تائیں چوتھا امت پایا

قَالَ النَّبِیُّ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ طُوْبٰی لِمَنْ رَاٰنِیْ وَلِمَنْ رَاٰی مَنْ رَاٰنِیْ.

خوشی ہووے جس مینوں ڈٹھا آکھیا سرور سائیں
تے خوشی ہووے جس ڈٹھا میرے دیکھنے والے تائیں
تے ابو حنیفہ انس ڈٹھا بھی ہور صحاباں تائیں
تا بیشک اس تے راضی اللہ وچہ قرآن سنائیں

وَالَّذِیْنَ اتَّبَعُوْھُمْ بِاِحْسَانٍ رَّضِیَ اللّٰہُ وَرَضُوْا عَنْہُ.

اس آیت وچہ تابعیاں دی عزت رب جتائی
ابو حنیفہ اس آیت وچہ داخل شک نہ کائی
جتنا شان دتا رب عالم ابو حنیفے تائیں
اتنا چوہاں اماماں وچوں ہور کسے نوں ناہیں
کل امام تے کل محدث وصفاں کرنے والے
اے پر نجدے غیر مقلد حسداں کرن منہ کالے
چام چڑکاں سورج ولے دیکھ نہ سکن بھائی
ہر دم چاہن سورج تائیں آوے کتوں سیاہی

ا حضرت مولانا قاری عبدالرحمٰن صاحب پانی پتی "جوابات اسولہ غیر مقلدین

،، میں تحریر فرماتے ہیں کہ غیر مقلدین اپنے کو کبھی محمدی کبھی وہابی کبھی عامل بالحدیث
موحد کہتے ہیں، اور کبھی اپنا لقب مسلمان رکھتے ہیں، چنانچہ ۱۲۵۸ء میں اپنا نام محمدی
پھر اسی میں شرکت روافض، خوارج وغیرہ کی دیکھ کر وہابی کہلانے لگے پھر اس میں
مخالف وسیلہ وغیرہ ... جان کر اپنے کو عامل بالحدیث کہلایا اس میں بھی شیعوں
موافقت سے گریز کر کے موحد مثل ارسطو و افلاطون و دیگر نام رکھا کہ یہ کافر تھے
لئے بعد ازاں اپنے کو غیر مقلد کہلایا تابع نفس امارہ کے ہو کر مقلد اپنی رائے
ہوئے ۱۲ منہ (احقر امام الدین عفاعنہ المعین)

کوشش بہت کرن جو سورج کیویں پلٹیا جاوے
چانن رہے نہ دنیا اوپر ظلمت ڈیرا لاوے
تاں پھر چام چڑکاں اڈن روک نہ ہووے کائی
انھیاں اکھاں چاہن اندھیرا، بھاوے نہ روشنائی
پر اوہ سورج روشن رہ سی روز قیامت تائیں
جدوں لپیٹیا جاوے سورج ، ہوسی حشر تدائیں
سب تھیں بہتر مذہب حنفی آکھیا بہت عقیلاں
وچہ صداقت دیکھ پیارے اس دیاں کل دلیلاں
اوہ رسالہ فیض مقالہ بنیا گل گلزاراں
مولانا بو یوسف لکھیا کوٹلی وچہ لوہاراں
ہر ایک مسئلہ تائیں لکھیا فاضل نال دلیلاں
وچہ زبان پنجابی یارو کیتا رد ذلیلاں

اکثر لوکی ایس زمانے عمل کرن من بھانے
ہائے افسوس ایہہ مذہب حقہ چھڈن دیوانے
مفتن غیر مقلد فرقہ جس ایہہ شور مچایا
بے علماں نوں پکڑ جنہاں نے اوجڑ دیول پایا
ہوراں نوں اک فرقہ نکلیا جس دا نام رکابی
ایہہ بعض مسائل اندر حنفی بعضیاں وچہ وہابی
ایہہ حلوے اندر زہر ملایا پر کسے نظر نہ آوے
ایہہ زہری حلویوں بچنا بھائی جو کھاوے مر جاوے
ایہہ غیر مقلداں تھیں سپ زہری اپنا چک چلاون
جاہل حنفی سمجھ انہاں نوں زہری حلوا کھاون
جو عام جگہ غیر مقلد لوگ انہاں تھیں نسدے
ایہہ حنفیاں دے ہین گجھے ویری لوگ انہاں وچہ پھسدے
ایہہ ہر مسئلہ وچہ رولا پاون بے علمی دے مارے
امام صاحب دے قولاں چھڈن آکھاں مار نقارے
مثلاً جیویں دو سنت فجری اس وچہ رولا پایا
پڑھن وہابی فرضاں پچھے الٹ حدیث کمایا
جو غیر مقلد ہو کے پڑھدا اسنوں دکھ نہ آوے
اتنا دکھ جو حنفی دعوی کرکے عمل کماوے
وجہ ایہی تالیف رسالہ دل میرے وچہ آئی

اس مسئلے وچہ رولا پے گیا رہی تمیز نہ کائی
بے علماں نو پتہ نہ لگدا پاون اوجڑ راہیں
آکھن پڑھیا ہک اصحابی کیتا منع جو ناہیں
قیس حدیثوں سند لون ایہہ غیر مقلد واہی
تے ضعف ایہدے پر دعوی اجماع کیتا نووی بھائی[3]

[1] ''صداقت الاحناف،، حضرت علامہ مولانا ابو یوسف محمد شریف صاحب کوٹلی رحمہ اللہ تعالی کی کتاب ہے۔

[2] جس مسئلہ کو نفس امارہ نے پسند کیا اسی پر عمل کرتے ہیں خواہ اپنے مذہب کے خلاف ہو اور یہ درست نہیں۔ چنانچہ فتوی عزیزی میں ہے: جس کا ماحاصل یہ ہے:
، کہ ایسا شخص اشقیاء سے ہے، ہاں بہ وقت پائے جانے تین شرائط کے۔
(اول) یہ کہ باعتبار دلائل قرآن وحدیث کے اس مسئلہ میں مذہب شافعی کو ترجیح ہو، اور صحیح اور ناسخ ومنسوخ پر بھی اس کو پورا عبور ہو۔
(دوم) یہ کہ اگر کسی کی ضیق یعنی تنگی میں مبتلا ہو بلا عمل کرنے شافعی مذہب کے گذارہ نہ ہو، مثلا مفقود کے احکام میں، ایسا ہی پانی کے احکام بھی اس دیار اس قبیل سے ہیں۔
(سوم) یہ کہ کوئی شخص صاحب تقوی جس کو احتیاط منظور ہو اور وہ کسی مسئلہ میں مذہب شافعی میں زیادہ احتیاط دیکھے مثلا صدقہ دو سیر سے زیادہ دینا، لیکن ان ہر سہ صورت میں دوسری شرط بھی ہے کہ تضیق واقعہ نہ ہو مراد اس سے یہ ہے کہ دو مذہبوں پر عمل کرنے سے کوئی ایسی صورت متحقق ہو جائے کہ وہ دونوں مذہب میں جائز نہ ہو، مثلا کسی شخص کے نزدیک فصد ناقص وضو ہے اور وہ بعد وضو فصد کرا کے اسی وضو سے امام کے پیچھے

نماز ادا کرلے اور پھر سورت فاتحہ بھی نہ پڑھے تو ایسی نماز کسی مذہب میں درست نہ ہوئی مذہب حنفی میں تو وضو نہ بالکل باطل ہونے کی وجہ سے اور مذہب شافعی میں فاتحہ نہ پڑھنے کی وجہ سے پس جب تک یہ تین شرائط نہ پائی جائیں تو حنفی المذہب کو مذہب شافعی پر عمل کرنا قریب الحرام ہے اس لئے یہ دین میں تنگی کرنا ہے از فتوی عزیزی مختصر (صفحہ ۳۳۹ و ۳۴۷ جلد اول) امام الدین عفی عنہ۔

۳ تہذیب الاسماء۔۱۲ منہ

ایہ صحیح ضعیف پچھان نہ کردے بے علمی دے مارے
کر معنی الٹ خرابی کردے مڈھوں بازی ہارے
اشاعت نجدی مذہب کارن سوسو جتن بناون
معنی الٹ قرآن خدیاں کرکے مفت کھنڈاون
صدیق حسن بھوپالوی نے جیویں ہک تفسیر بنائی
اوہ مفتی چار سو جلد بھوپالی عرب شریف پہنچائی
اے پر کھوٹ نہ لگدا کوئی کتنا جتن چلاوے
سچ مثل جو نور محمد وچہ شہباز لیاوے
کھوٹ ملع لکدانا ہیں ہرگز کول صرافاں
اوہ گھت کوٹھالی کرن او جگر کوڑ ہودن سبھ لافاں
اوہ دیکھ لئی جد شاہ اسلامی آتش وچہ جلائی
دہن مبارک مرد ربانے کیتی خوب صفائی
تے امرتسری ثناء اللہ بھی اک تفسیر بنائی

ہک عربی ہک اردو جس دا رکھیا نام ثنائی
عرب شریف لے گئے وہابی اسنوں چائیں چائیں
لو خوشخبری سنو وہابیو! کی ملیا ہے اس تائیں
غضب اندر سب عالم آئے جدوں کتاب دکھائی
اس توبہ تھیں انکار کیتا پھر کفرے تیغ وگائی
کہن لگے اسلاموں باہر تو ہیں سنگ کفاراں
بھی روا امامت نا ہر طرفوں بیاں اس پھٹکاراں
قدریہ تے جبریہ اس دا مذہب پایا جاوے
نا پڑھو جنازہ تے ہور فاتحہ قبر جو اس دی پاوے
شک نہ کوئی پڑھنے والیاں لکھ دے جاندے واری
فیصلہ مکہ نام رسالہ دیکھ حقیقت ساری
نذیر حسین وہابی نے ترجمہ غلط بنایا
سارا زور لگا کر اس نے لوکاں تیک پھٹیایا
انہاں تیک وگاڑن والہ شیطان اناڑی
انہاں بھی پر کسر نہ چھوڑی خلقت بہت وگاڑی
ایہہ آپ گلے تے لوکاں گالن لکسی پتہ اگاہاں
اس گندے مذہب گندو بھارے دیوے رب پناہاں
ایہہ مذہب نجدی پیدا ہویا وچہ آخیر زمانے
نجد شہر تھیں اول چلیا کھنڈیا وچہ جہانے

اس مذہب دا بانی یارا تینوں پتہ بتاواں

احمد [3] ابن زینی جیویں لکھیا مکے وچہ سچاواں

عبد وہابی دا پت خراب جو نام محمد ساہی

اوہ شہر نجد وچہ [4] پیدا ہویا مرگیا [5] وچہ گمراہی

یاراں سوتر تالی/۱۱۴۳ھ دے وچہ مذہب ظاہر ہویا

تے باراں سو پنجاہ/۱۲۵۰ھ دے اندر شہرت اندر آیا

پر وقت حاکم نوں شامل کیتوس نال فرب مکاراں

محمد ابن مسعود جو آہا کیتیاں مندیاں کاراں

اوہ مکر فریب لجھے کوڑوں سچ بناوے

اوہ چیلا ابلیس خلق نوں گمراہی وچہ لیاوے

نجد ولایت کہاں مکر دی فتنے کل جگاوے

نجدوں سنگ شیطان تے فتنے اُٹھسن نبی بتاوے

نجد مخالف پاک نبی دا سیری کل شیطاناں

تاہیں نجدی بن کے آیا طرف ناداناں

[1] یعنی بھوپالوی کی تفسیر کو سلطانِ روم نے علماء عرب میں تقسیم کیا بعد میں مطالعہ تفسیر اور اس کے مذہب نجدی کی اطلاع پانے سے سب بندوں کو واپس جمع کر کے بجائے مبارک بادی کے اس کو جلادیا، کذا فی مجموعہ فتاوی مولوی محمد شاکر صاحب دربوی ضلع حصار (امام الدین عفی عنہ)

[2] مولوی ثناء اللہ کو اپنی تفسیر اور معنی الست کی وجہ سے جو انعام ملا وہ رسالہ فیصلہ

مکہ میں دیکھو جس کو سلطان ابن مسعود نے خرچے سے طبع کرا کر ہندوستان میں تقسیم کیا ہے (احقر امام الدین عفی عنہ)

۳۔ اگر اس کی تفصیل دیکھنی ہوتو دیکھو! کتاب ''الدرر السنیہ فی الرد علی الوہابیہ''، مصنف علامہ احمد بن زینی دحلان مفتی مکہ ۱۲ منہ

۴۔ ۱۱۱۱ھ ۵۔ ۱۲۰۶ھ

جدوں کفاراں حضرت کارن کیتیاں سن تدبیراں
جو کریئے قتل یا وطنوں باہر یا وچہ قید اسیراں
فر جمع ہوئے وچہ دار الندوہ کافر مکے والے
اشرف لوگ قریش کفاراں ابو جہل بھی نالے
آکھن کی تجویز کراہیں بولو سمجھ بھراؤ
جویں محمد فتنہ پایا اس نوں کیویں ہٹاؤ
ابلیس بھی حاضر وچہ اونہاں دے جلدی قدم ٹکایا
پہن پوشاک جیویں سرداراں مکری مکر بنایا
اونہاں آکھیا کون آیا توں؟ شیطوں جلدی نال بتایا
میں ہاں نجدی شیخ اکھ تساڈا سن کر دھایا
جو اج منصوبہ قتل محمد بولیا دینوں خالی
ایہہ نجدی ولایت اندر پہنچی خبر کمیٹی والی
اس منصوبے وچہ تسانوں دیواں میں تدبیراں
بات کرو! ناسنگو! ہرگز بولیا پیر شریراں

تاں فر خوشیاں نال بٹھاوے ٹولہ قوم کفاراں
لکھوی دی تفسیر کنوں ہن باقی نقل گذاراں
ابو البختری تد بولیا کوٹھے وچہ محمد واڑو
محکم بنھوں بوہا چنوں باری ہک گذارو
اوس موریوں کھانا پینا بھیجو وچے ہی مر جاوے
جیویں اگلے شاعر مرگئے ایہہ بھی مر خاک سماوے
تا نجدی بولیا بری صلاح ایہہ مول پسند نہ آوے
جو اسدی قوم لڑائی کر کے اس نو کڈھ لے جاوے
ہشام عمر دا بولیا اسنوں اوپر اٹھ چڑھاؤ
اپنے وچوں کڈھو! جاوے چاہے جتھ بھراؤ
نجدی بولیا بری صلاح اس بہت نادان پھٹائے
ایہہ جتھے گیا پھٹاسی فوجاں اوپر تساں دوہڑائے
ابو جہل فر بولیا میری ایہو صلاح بھراؤ
جو ہک جوان • قبیلے ہرتھیں کنوں قریش بولاؤ
اوہ اشرف چست جوان سبھی ہرہتھ دیہو تلواراں
تا رلکے سب تلواراں مارن حملہ ہک واراں
تا سبھ قریش قبیلیاں اوپر خون محمدی ہوسی
ہاشمیاں سبھ لڑن نہ قوت خون بہا چک ہوسی
پھر سب قریش دیت بھردیسن جو تس منگن بھائی

نجدی کیا صلاح چنگی ایہہ سبھناں گل پکائی
تا جبرئیل آیا اتے دتی خبر صلاح کفاراں
تے کہیا سوت سویں اج اپنی طاہر چھک مہاراں
فر حضرت حکم علی نوں کیتا سوت میری اج سوتوں
ایہہ چادر میری پہن سویں فر کسے نہ رکھیں بھوتوں
فر حضرت باہر گھروں چلے مٹی مٹھ اٹھائی
اِنَّا جَعَلْنَا پڑھ کر مٹی کفاراں سر پائی
تا اللہ نظر کفاراں پھیری کسے نوں ناں دسیائے
ثور جبل دی غار اندر صدیق سنے پہنچائے
تے مشرک بے مرادے ہن علی دا اوپر سوت نبی دی
جانن ٹھیک پیغمبر ستا نا تنہا خبر علی دی
فجرے اٹھ کیتونے حملہ علی اگوں دسیایا
پچھیا کتھے یار تیر اوس لاادری فرمایا
جاں غار اندر انہاں رات گذاری فجرے کافر آئے
کھوج نکالیا سر پر پہنچے اگے کھوج نہ جائے
منہ غار اوپر ہک بوٹا اللہ راتو رات جمایا
بھی ڈاور جالا تنیا جفت کبوتر آہلنا پایا
بھی آہلنے وچہ دتے اونہاں انڈے دیکھو حفظ الٰہی
آپ جہاں دا حافظ دشمن پئے چکھ مارن واہی

امام الدیناکر ذکر جو نجدی کی کجھ متا پکایا
عبد وہاب دے پت جو حاکم اپنے سنگ رلایا
نال اہدے فر متا پکایا نجدی وانگ وزیراں
جو مکے والیاں قتل کراہیں دیکھو! کار شریراں
فر مکے ہور مدینے اوپر نجدوں کرن چڑھائی
حنبلی مذہب اپنا ظاہر کردے وچہ لو کائی
اپنے باہجوں ہوراں تائیں اہل ایمان نہ جانن
جو کوئے کرے خلاف انہاں دا مشرک اوس پچھانن
مکے ہور مدینے والیاں سبھ نوں کافر جانے
تے روضے پاک نبی نوں موزی وڈابت پہچانے
جے کوئی حضرت پاک نبی دی قبر زیارت جاوے
اوہ ملعون خبیث نکارا کافر اوس بتاوے
جو ہند ولایت وچہ وہابی مگر گرو دے جاون
جو ۱ دوروں قبر زیارت کرنے والیاں لعنت پاون
یہودونصاری تھیں ودھ مشرک ہین مقلد سارے
آکھن بے تمیز وہابی دوزخ جاون ہارے
ہک وہابی ۲ بحث کریندیاں ایہہ بکواس الایا
حضرت ابو حنیفہ تائیں مشرک اوس بتایا
وکان ابوحنیفۃ من المشرکین پڑھیا اوس وہابی

جے ہوندا زور شریعت میں اس کردا قتل شتابی
تے بعضے شرک بتاون پڑھنا کلمہ پاک نبی دا
اسم شریف محمد پاروں دیکھو! کفر عقیدا
تے ابن سلیمان ۳ ہور طریق نکالیارب دے مارے
ہر کم پوری بسمل پڑھنی بدعت کہیا نکارے
بھی بعد دعاواں ہتھ منہ ملدیاں کلمہ پڑھے جے کائی
ایویں سوندیاں اٹھ دیاں کہندا بدعت ہے گمراہی
ممنوعات ۴ ہوون جس شادی جاون بجھ روا
تے ناٹک ۵ ویکھن روا بتاون نیت نال صفا
پدری ۶ بھین سوتیلی نانی روا نکاح بتاون
بھی وقت طلوع غروب نمازاں جائزمتعہ بتاون
ایہہ چھوڑ بیان عقائدوالہ اتھے نہ سماوے
دفتر ہے درکار سنا کیویں نجدی چڑھ کر آوے
القصہ پھر نجدیاں رلکے جنگ فساد مچایا
باراں سو ویہ/۱۲۲۰ھ تیک اونہاں فر اپنا زور وکھایا
فر سال ۷ ۱۲۲ھ/ستھویں خوار ہوئے رب شوکت توڑ گوائی
قطع دابر الخوارج/۱۲۲۷ھ دیکھو بعض تاریخ بتائی
اوہ نجدی شیطوں قتل کیتا بھی چیلے مار گوائے
تے چیلیاں دے پڑچیلے باقی ساڈے ملکیں آئے

فرشاہ نے قتل کیتا جواس دا ہک خلیفہ ہویا

باراں سون تیتی/۱۲۳۳ھ وچہ ایہہ واقعہ ظاہر ہویا

محمد احمد وہابی ہدی للمتقین میں کہتا ہے:

آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کی قبر کی طرف بہ نیت زیارت سفر کرنے سے بمشابہ یہود ونصارہ ہوکر لعنتی ہوجاتا ہے

،نعوذ باللہ من ذالك العقیدہ

حالانکہ اہل سنت والجماعت کے نزدیک زیارت قبور صالحین کے لئے سفر کرنا جائز ہے نہ حرام نہ مکروہ کمافی احیاء العلوم من النووی اور حضرت ملا علی قاری نے شرح عین العلم میں لکھا ہے:

صحیحین میں جو وارد ہے،

لَاتَشُدُّ واالرِّحَالَ اِلَّااِلٰی مَسْجِدِیْ ھٰذَاوَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْمَسْجِدِالْاَقْصٰی لایمنع ھذا زیارۃ قبورالاولیاء لان الحصرفی حق المساجددون سائر المشاھد۔

(سفر نہ کرو میری اس مسجد، مسجد حرام اور مسجد اقصیٰ کے علاوہ کسی طرف، یہ حدیث اولیاء کی قبروں کی زیارت سے نہیں روکتی کیوں کہ حصر مساجد کے بارے میں نہ کہ ہر زیارت گاہ کے بارے، ترجمہ محمد یاسین قادری شطاری)

اوراحیاء العلوم سے خزانۃ الروایت میں منقول ہے:

کل من یتبرك بمشاھدته فی حا ل حیاته یتبرك بزیارته بعد وفاته ویجوز شد الرحال لھذا الغرض ۔

(جو کوئی آپ کی زیارت سے آپ کی زنگی مبارک میں برکت پاتا تھا وہ بعد

از وصال بھی برکت حاصل کرسکتا ہے، لہذا اس مقصد کے لئے شدرحال جائز ہوا، شطاری

قبور صالحین کے لئے جب سفر جائز ہوا تو روضہ طیبہ علی صاحبہا الصلوۃ والسلام

کا سفر کیوں جائز نہ ہوگا، ردعقائد الوہابیہ صفحہ ۲۱، امام الدین عفی عنہ

۲ زمانہ طالب علمی ۱۹۱۵ء میں ایک وہابی اتفاق سے میرا ہم سفر ہوگیا جس سے

اثناءِ گفتگو میں یہ طوق لعنت پہنا تھا (احقر امام الدین عفا عنہ المتین)

۳ عبداللہ بن سلیمان اوڈ وہابی کے اپنے مدرسہ کے چندہ کی رسید بک میں

ایک رسید کی پشت پر ایسے خرافات ہیں (امام الدین)

۵۴ لکھائی کٹ جانے کی وجہ سے نظر نہیں آ رہا ہے، لہذا یہ حاشیہ رہ گیا۔

عبد وہاب دا پت جدا نام سلیمان ساہی

بھائی نیک دیوے نت متیں پے گیوں وچہ گمراہی

پھیر سلمانیہ نام رسالہ سی سلیمان بنایا

اس وچہ رد محمد نجدی واضح کر دکھلایا

سہانپوری خلیل احمد بھی کافر اوں بتاوے

درمختار تے شامی تھیں اوہ وچہ مہند لیاوے

ایہہ شام تے مصر مدینے مکے بھی وچہ ہند دیکھائی

کر تصدیق ستر علماواں ہر ہک مہر لگائی

عمل عقائد دیکھ وہابیاں کیتا رد انہاں نوں

عرب عجم دے کل علماواں دیواں خبر تسانوں

وچہ کفر وہابیاں ۲ شک نہ کردے دیکھو فقہ فتاوے
فتح مبین اندر جا دیکھیں شامی کنوں لیاوے
فتح مبین کتاب عجیبہ بھائیاں خبر سناواں
پنجسو چوی/۲۷۶ گھٹ اوہدے وچہ مہراں ہین علماواں
ایہہ گندہ عقیدہ مذہب کفری ہردم وچہ ضلالے
جویں جو نور محمد لکھدا وچہ شہباز رسالے
بہت وہابیاں توبہ کیتی اس مذہب دے راہوں
جدوں نصیب ہدایت ہوئی اللہ دی درگاہوں
تے ہکناں توبہ کیتی اے پر اتری نہ سیاہی
جویں نذیر حسین و غیرہ توبہ توڑ گوائی
نذیر حسین وہابی مکے توبہ کر کے آیا
مڑ کر وگڑ وہابی ہوکے اوہا شور مچایا
تہی دستان قسمت را چہ سود از راہبر کامل
کہ خضر از آب حیواں تشنہ می آرد سکندر را
سود نہ خالی قسمت والیاں پیر ملے جے کامل
یعنی فیض نہ لیون پیر دں توڑے ہر دم شامل
جیویں تشنہ آب حیاتوں لیا یا خضر سکندر تائیں
تویں نذر حسین مڑ آیا چھڈ مذہب دے تائیں
ایہہ توبہ نامہ عربوں آیا دلی طبع کرایا

اوہ قاری شاہ محمد کول میں اس تھیں نقل کرایا
تے بعض اساڈے حنفی بھائی بے علمی دے مارے
دیکھ رسالے نجدیاں والے مگرے جاہن نکارے
ہک اجیہے شخص کہیا جد میں سوال الایا
وہابیاں وانگ دوسنت مسئلہ اس نے سی بتلایا
سلسلہ وچہ رحیمی اکیو س کیتی میں تسلا
امام الدینا جو ایسے حنفی مار تہاں سر کھلا
کیوں جو دعوی حنفی کرن تے عمل وہابیاں والے
ایسے نیم ملانیاں نے بے علم بے چارے گالے
حنفیاں دے جد عمل نہیں تاں حنفی کیوں سدیوے
لِمَ تَقُولُونَ مَالَا تَفعَلُونَ وچہ قرآن پڑھیوے
دعوی حنفی کر کے بھائی لچر پچر نہ ہوویں
ایہہ حال وہابیاں، چھوڑ! پیارے پکا ہو کھلوویں[۳]
پس لوگ وہابی لچر پچر ہن آکہہ بناواں چوڑے
جیوں لکھیا وچہ خود رشید رسالے[۴] نور محمد جوڑے
زبانی دعوی حنفی مذہب سیری کفر شیطانی
حنفیاں دے ہڈوڈہے ویری دعوی کوڑ ایمانی

ـــ رسالہ عربی زبان سے اردو میں ہو کر طبع ہو گیا ہے جس میں محمدی نجدی کا اس کے برادر حقیقی نے خوب رد کیا ہے۔

۱ حضرت مولانا قاری عبدالرحمٰن صاحب پانی پتی اپنے رسالہ ''جوابات اسولہ غیر مقلدین،، میں فرماتے ہیں:

بنارس میں مشاہدہ کر چکا ہوں جواز نکاح پدری ہمشیرہ وجواز متعہ کا اور مولوی محمد مصطفیٰ صاحب وقاری محمد شاہ صاحب ساکنان علیکا کلاں ضلع حصار کے برادر زاد میمان علی محمد شاہ غیر مقلدین اپنی پدری ہمشیرہ کو بھگا کر نکاح کرنے کو تیار رتھے کہ ان کے والد و چچا مولوی محمد مصطفیٰ صاحبان کو خبر پہنچی جس کی وجہ سے ان کو خوب زدوکوب کیا اور گاؤں سے خارج جواب تک داخل ہونہیں پایا اور مولوی عبدالوہاب دہلوی نے متعہ کو جائز کیا جس سے دہلی میں بڑی مٹی پلید ہوئی اور جواز نکاح سوتیلی نانی، نماز بوقت طلوع وغروب کی بابت دیکھو! اخبار اہلحدیث ۲۴، اگست ۱۹۲۸ء، امام الدین عفا اللہ عنہ المتین جھنڈوی۔

۲ واضح ہو کہ سب غیر مقلدین کفریات وعقائد فاسدہ میں برابر نہیں جن کو علماء احناف کی صحبت رہی وہ بہ نسبت بعض کے سدھرے ہوئے ہیں خدا ان کو ھدایت کرائے! آمین!،، امام الدین)

۳ صفحہ ۳، ۶۷،، دورنگی چھوڑ کر یک رنگ ہو جا

سراسر موم ہو یا سنگ ہو جا!

وہابی فرقہ ۱بدعت والا کردا ایہہ آدائیں

کدے اوس ۲مذہب کدے اوس مذہب ایہہ ہک مذہب تے ناہیں

ایہہ فرقہ بدعت اہل ہوائیں مومن دور ہو جاوے!

چن ستارے مذہب چارے وچہ شہباز لیاوے

۳ بیت شہباز

(مذہب ابو حنیفے دا جیویں چن بدر روشنائیاں
تے ہور مذاہب تاریاں وانگوں آکھ سناواں بھائیاں
مذہب ابو حنیفے اتے جو ٹریا سو تریا
انشاء اللہ دو ہیں جہانیں رہ سی ہر یا بھریا
پر حق چوہاں تھیں باہر ناہیں لکھیا اہل کمالاں
جو چونہہ تھیں باہر مذہب کفری یا اوہ اہل ضلالاں)
شہباز رسالہ وانگ بخاری سمجھن لوگ وہابی
اینویں بہت پیارا جانن اس نوں لوگ رکابی
ایہی کردا رد انہاں نوں کھول سنایا یاراں
تاہیں ایہہ شہباز رسالہ مڑمڑ میں چتاراں
تے بیشک اسیں بھی چنگا جاناں پر ہک بات قصوری
اوہ تینوں مینوں سبھ نوں معلم جگاں وچہ مشہوری
یعنی کہے عطار تے جامی رومی مہی تائیں
فرنگ یہودوں گندے کافر مسئلہ کھول سنائیں
ابن عرب تے باہو بلھا ولیاں ہور ہزاراں
جو قائل مسئلہ وحدت والے اونہاں کافر کہے چماراں
اوس نوں پڑھکے جاہل دگڑے پایا شور جہاناں

ہردم کوٹ کفر وچہ رہندے ماری عقل شیطاناں
ایہہ ہر تے کفر لگاون کفری چڑیاں تے ہور کاواں
ہک رسالہ سیف محمدی اسدی نقل سناواں

سیف محمدی مولوی سلیمان روڑوی

ہک نور محمدی فرقہ دیکھو گھر تھیں شرع بنائی
جو کوئی ملے اونہاں تس پچھن جامی رومی بھائی
اول اس سلام نہ منیں سنت سرور والی
رومی جامی کویں توں جانے ایہو سوال اوالی
سجے اونہاں وانگوں کافر کہے تاں فن خوشی سلاماں
نہیں تاں کافر کہہ کے ٹورن دیندے ایہہ انعاماں
ایہہ افراط اندر رہن لگے فرقہ ایہہ افراطی
جانوراں حیواناں تائیں سونہن کفر خیاطی
ایہہ شرط ایماندی انہاں ٹھہرائی کافر کہن مدامی
ابن عرب عطار تے باہو بلہا رومی جامی
تاہیں پڑھن شہباز رسالہ منع کیتا علماواں
دہلی ۔ اندر بحث ہوئی جد تینوں پتہ بتاواں
مانع خوف طوالت پاروں میں اوہ نقل نہ کردا
جس نوں شک ہو وے آ ویکھے توڑے کوٹ کفر دا

جس دل قطرہ نور ایمانوں ہووے صدق لیاوے
اے پر ضدی غیر مقلد کدے یقین نہ لیاوے
امام الدینا چھڈ ذکر وہابیاں مسئلہ کھول سنائیں
یعنی سنت فجرے والہ بھائیاں پیش ٹکائیں
اوّل ثابت کر دکھلاواں کتب فقہ تھیں بھائی
حنفیاں تائیں کافی اے پر منن نا جو واہی
آکھن وچہ حدیث دکھالو سانوں نظر نہ آوے
جو فرضاں پچھے سنت پڑھنی منع نبی فرماوے

ا واضح ہو کہ شاید بعض غیر مقلدین ان عقائد مذکورہ سے انکار کریں کیوں کہ تمام عقائد باطلہ غیر مقلدین کے سب غیر مقلدین نہیں جانتے اس واسطے کہ ان کے اساتذہ وتلامذہ کے مختلف ظرف ہیں، پس حسب ظرف واستعداد ہر استاد اپنے شاگرد کو تعلیم دیتا ہے۔

۲ پس ایسا شخص جو معاملہ موردو مشروبات حنفی کے موافق عمل کرے اور کھانے کی چیزوں میں مالکی مذہب پر، طہارت منی میں شافعی مذہب پر اور ایسا ہی وہ مسئلہ: کہ زید نے ایک عورت سے زنا کیا تو عورت کی لڑکی زید پر حرام ہے اور شافعی مذہب میں زید پر حرام نہیں ایسی ایسی صورتوں میں وہ شخص خواہش نفسانی کی اتباع سے شافعیہ کے موافق عمل کرے تو وہ اشقیاء سے شمار کیا جائے گا، اور یہ سب مذہب کا پابند نہ ہونے کی وجہ سے ہوگا۔

ا زمانہ طالب علمی میں احقر کے سامنے نواب علی طالب علم نے حضرات جامی

رومی وغیرہ رحمۃ اللہ علیہم کو کتا و کافر کہا: بندہ نے ہر چند منع کیا مگر باز نہ آیا آخر کو ہماری آپس میں مار پیٹ وفساد کی نوبت آئی بندہ نے حضرت مولانا عبدالعلی صاحب مدرس مدرسہ کے مولوی عبدالرب دہلوی سے شکایت کری اس پر شہادت پیش ہونے سے مولانا صاحب نے نواب علی ساکن چنداں کو مدرسہ سے خارج کر دیا اور سند نہ دی، پھر مولوی محمد یوسف مفتی جنید و مولوی حافظ محمد غوث ساکن چنداں کی سفارش سے نواب علی سے توبہ کر کے سند دے دی گئی اور اس مسئلہ پر علماء دہلی سے استفتاء حاصل کیا گیا مولوی نور محمد اور دیگر جامی رومی وغیرہم کو کافر کہنے والوں پر کفر کا فتویٰ دیا اور شہباز کے پڑھنے سے علماء کرام نے منع کیا ورو وہ فتویٰ بندہ کے پاس موجود ہے اور قاری حافظ فضل دین صاحب ڈسکوی مولوی سلیمان فیض محمد مہلہ والہ مولوی ابوالفیض ننگلہ مولوی بارک اللہ عسکری......

بھی آکھن وقت جماعت نہ جائز سنت فجر یوالی
بھاویں پردہ حاصل ہووے ادا نہ کردے غالی
ایسے پاروں فصل دوجی وچہ لیاواں کل حدیثاں
کرکے نقل کتاباں وچوں توڑاں عذر خبیثاں
یارب کریں آسان بندے نو ثابت قدم ٹکاواں
طفیل محمد صلی اللہ علیہ وسلم دی بھل کتے نہ جاواں
اول وقت پڑھیوے سنت گھر اپنے وچہ خاص
قُل یَــــا سنت پہلی اندر دوجی وچہ اخلاص
فضل تنہاں سُن گھر وچہ پڑھیاں پاک نبی فرماوے

رزق فراخ تے مومن مرسی، گھروں تنازعہ جاوے
سنت فجری پیش فرض تھیں جے کر ادا کچیوے
دنیا تے مافیہا تھیں ودھ اسنوں درجہ ڈہیوے
ایہہ عینی شرح ہدایہ اندر ابو داؤدوں لیاوے
تے ابو یعلی دی مسند اندر ہور روایت آوے
بہت تاکید نبی فرمائی دساں کھول عزیزاں
حضرت کہیا ترک نہ کریو اس وچہ چنگیاں چیزاں
ایہہ کدے نہ چھڈیاں پاک نبی نے سن توں میرے جانی
عینی شرح ہدایہ اندر ایویں وچہ طبرانی
سب تھیں بھاری سنت فجری وت دوگانہ شام
وت دو پیشی فر دو خفتاں چارے ظہر تمامی
سنت فجری عذرے باجھوں بیٹھیاں نا روا
اینویں روا نہ گھوڑے اُتے نزد واجب دے آ
در مختار تے شامی عینی شرح ہدایہ بھائی
فتح قدیر تے ہور کتابیں سنت واجب آئی
بھی نووی اتے شوکانی آکھن ابن قیم نالے
بصری حسن تے ہور محدث واجب آکھن نالے
تے حضرت ابو حنیفہ نے بھی واجب ہے فرمایا
تے سفر سعادت وچہ ایہناں نوں وتراں نال رلایا

وتراں نوں بھی بعضے سنت واجب بعض بتاون
اویں سنت وچہ بھی عالم دوویں قول لیاون
القصہ ایہ بہت موکدہ ترک نبی .نہ کیتی
بر تقدیر جے فوت ہوئی تا بعد طلوعوں نیتی
فرضوں پہلے وقت اینہاں دا جے کر گذر سدہایا
پھر حکم ایہناں سن بیلیا جیوں وچہ فتح قدیر لیایا
محض ایہہ نفل ہو گیاں ا جد کر ہوون فرض ادا
تے نفلاں تائیں پیش طلوعوں پڑہن کراہت آ
اسلئے جو نص نہ وارد خاطر اینہاں بھرا
ایہہ قانوں کتاباں اندر لکھ گئے علماء
یعنی بعد الفرض پڑہو ناکہے حدیث پیاری
جے کر کہے تاہے معارض مسلم ہور بخاری
فرضوں بعد نماز نہ، جب تک سورج نہ چڑھ جاوے
اویں عصروں بعد نہ جب تک سورج نہ چھپ جاوے
میں پچھیا پاک نبی تھیں آکھے عمر عبس دا جایا
جدوں محمد صلی اللہ علیہ وسلم وچہ مدینے آیا
جائزوقت نماز بتایئے پھر حضرت فرماوے
پڑھ کے فجر نمازوں ٹھہریں تا سورج چڑھ جاوے
ایہہ مولانا منصور علی وچہ فتح مبین لیایا

جس وچہ دوہا بیان کیتا ستیا ناس اوٹھایا

۱ کیوں کہ سنتوں کی سنیت صرف فرائض کی تکمیل کے لئے ہے اور جب باعث سنت کا مرتفع ہے تو سنت بھی مرتفع ہوگئی پس محض نفل رہے گی۔

۲ یہ ایک شعر انواع بارک اللہ کا ہے۔

بعد فجر تے بعد عصر دے وقت کراہت دو
اتھے سنت نفل نہ جائز بھاویں قسم کسے تھیں ہو
مگر جنازہ ہور قضائے ایہہ وو ہین روا
بھی ہور سجدہ بجھ تلاوت وچہ کبیرے آء
جے سنت فجر کو نیت کے توڑے فرضوں بعد قضا
ایہہ قضائے روا نہیں وچہ عالم گیری آء
کسے ۱ سنت فجری ادا نہ کیتی پڑھ فرض امام
جے جانے سنت پڑھیاں ہوسی فوت جماعت عام
سنت چھوڑے رلے جماعت نال اتفاق بھرا
تے جے جانے ہک رکعت رہ سی دوم رکعت پا
ایہہ نال اتفاق گذارے سنتاں دور صفاں تھیں جا
سنت پڑھ کے رلے جماعت فضل دوویں ہتھ آ
تے جے کر جانے قعدے رل ساں کا رکعت نہ پا
صحیح ۲ روایت سنتاں چھوڑے رلن جماعت آ
پر ہک روایت سنتاں پڑھ کے قعدے رلے امام

قعدے تائیں حکم رکعت بعضے کہن تمام ۳؎
فتح قدیر تے شامی تھیں وچہ غایت ذکر لیایا
صحیح روایت قعدے والی تینوں پتہ بتایا
جے وچہ میت جماعت کھڑی تا ہور مکانے جا
اتھ شرط آواز امام نکائی سنت کر ادا
جے ہور مکان علیحدہ ناہیں اندر پڑھن بھرا
جے اندر کھڑی جماعت بھراوا باہر کریں ادا
جے پردہ کجھ نہ ہووے حاصل، گوشے مسجد آ
دور ۴؎ صفاں یا پچھے ۵؎ ہوکر سنت کریں ادا
جو کہے نہ جائز سنت پڑھنی جب تکبیر ہو جاوے
ایہہ قول مخالف کل فقیہاں کیوں کر منیا جاوے

۱؎ مسئلہ اگر بروز جمعہ اما خطبہ میں ہو تو خاموش ہو کر باادب خطبہ سنیں، سنت قبل جمعہ اس وقت نہ پڑھے، کیوں کہ فرمایا آنحضرتؐ صلی اللہ علیہ وسلم نے کہ جب امام نکلے پھر بغیر فرض کے کوئی نماز نہیں۔

قَالَ النَّبِیُّ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ: اِذَا خَرَجَ الْاِمَامُ فَلَا صَلٰوۃَ اِلَّا الْمَکْتُوْبَۃَ،

عجب ہے کہ غیر مقلدین اس حدیث پر عمل نہیں کرتے اور اس حدیث اِذَا اُقِیْمَ فَلَا صَلٰوۃَ بہت زیادہ پڑھتے ہیں۔

۲؎ شاید کہ صاحب انواع نے یہ قول بحر الرائق سے نقل کیا ہو دیگر کتب پر نظر نہ

گئی ہو اس لئے کہ غائت الاوطار صفحہ ۳۳۰ میں لکھا ہے کہ شامی و فتح قدیر وغیرہ نے صاحب بحر کے اس قول کو ضعیف قرار دے کر قعدے والی روایت کو صحیح وقوی لکھا ہے احقر کے نزدیک یہی قول معتبر ہے کہ قعدہ کی امید تک سنت کو ترک نہ کریں اللہ تعالی اعلم (احقر امام الدین عفا عنہ المتین)

۳ یہاں تک چھ شعر انواع بارک اللہ سے ہیں۔

۴ اسی طرح بہشتی گوہر صفحہ ۷۵ پر ہے۔

۵ **وعن ابی جعفر انه اذاخشی ان تفوته الرکعتان من الفرض و يدرک الامام فی التشهدفانه يصلی السنة عند ابی حنيفة و ابی يوسف رحمة الله تعالى عليه بعدالصف لافی الصف ان لم يجد موضعا غيره** ، جوہرہ نیرہ صفحہ ۷۱ (احقر امام الدین عفا عنہ المتین)

لطیفہ

ہک لطیفہ یاد اتھائیں آیا میرے بیبا
فرض سعی ہے جمعہ دیہاڑے سنوں بیان عجیبہ
ترک سعی مامور بہ تھیں رفع نماز نہ تھیوے
ایویں ریانہ باطل فرضاں اندر کتب دکھیوے
سعی اتے اخلاص دوویں ایہہ فرضاں وچہ گنیون
اپر شرطاں رکناں اندر ایہہ شمار نہ تھیون
ایویں سمجھ اقامت پیارے شرط رکن ایہہ ناہیں

جیہڑی توڑ ونجاوے بیبا! سنت فجر ی تائیں
ہور دیکھ یتیم نظر نہ آوے آب جدوں مل جاوے
تے وچہ نمازقیام قوۃ پاوے تاں ٹٹ جاوے
پس قیام تے پانی وانگ اقامت فرضاں ناہیں
جیڑی توڑ ونجاوے بیبا سنت فجری تائیں
فرض جماعت عین فریضہ احمد کہے امام
تاں بھی جے کو ئی پڑھے اکلا جائز بجھ تمام
تے مذہب ساڈے وچہ جماعت سنت کہے حنیفہ
دیکھ پیارے وچہ کتاباں ایہہ بیان شریفہ
پھر سنت نزد جماعت پڑھے جے بندہ کو
ایہہ سنت کو لے نست پڑھنی جائزکویں نہ ہو
اس نال شرط جو سنت پڑھ کے لوے جماعت شتابی
پھر کویں امامت تائیں بھنڈر سنتاں کہن وہابی
تے سنت پڑھدیاں جے کر بھائی جاوے گذر جماعت
تاں بھی سنت فاسد ناں پر کیتا کم کراہت
کیوں جو سنگ جماعت فرضاں درجہ اُت بھاری
ترک جماعت کرنے والیاں روز حشر نوں خواری
کرفوت جماعت سنت پڑھے تا اجر نہ کامل ڈیوے
پس ایہی معنی فلا صلوۃ جو وچہ حدیث پڑھیوے

ایہہ لانفی جنس دا ایہی نفی کما لی پکارے
اینویں جیوں وچہ ہور حدیثاں معنی دیکھ پیارے
نماز نہیں اور بندے دی جو نا درود پہنچاوے
وچہ نماز اساڈے اوپر خود حضرت فرماوے
مطلب ایہہ جو کامل نا پر اصل جواز پچھانی
پڑھن درود نبی تے سنت اس بن ناقص جانی
تے مسجد باجھ نماز نہ کامل مسجد دے ہمسائے
اینویں آبق بندے دی جو مالک تھیں نس جاوے
ہور کامل نہیں ایمان اوہدا جس نہیں امانت داری
وعدہ کرے خلاف سو اس وچہ نہیں دیانت داری [2]
اصل نماز تے اصل ایمانوں نفی نہ اتھے بھائی
ایہہ نفی جنس دا لام ایہی اتھ نفی کمالوں آئی
اینویں جان حدیث پیارے فلا صلوۃ جو آئی
سنت والی نفی نہ اس تھیں ثابت تھیوے کائی
علاوہ اس دلیل [3] دو سنت مستثنٰی فرمائی
ابو ہریرہ کنوں روایت بیہقی اندر آئی

[1] بعض غیر مقلدین کی زبانی سنا ہے کہ جب تکبیر ہو جائے تو سنت الفجر اس وقت فاسد ہو جاتی ہے مگر ان کی کتابوں میں یہ مسئلہ احقر کی نظر سے نہیں گذرا (احقر امام الدین عفی عنہ)

۲ یہ دوشعر مولوی محمد غوث کے ہیں۔

۳ اذااقیم فلاصلوۃالخ

لطیفہ

ہور عجیبہ ذکر پیاریاں تیک سنایا جاوے
مولانا محمد حسن محدث جس نوں لیاوے
اذا اقیم فلا صلوۃ ایہہ کلیہ عام نہ آیا
شمس الحق جو غیر مقلد کر تسلیم سدہایا
فلا صلوۃ جو قاعدہ ہے نا عام کہے اس تائیں
تائیں بعد اقامت آکھے جائز وتراں تائیں
وتراں نوں مستثنیٰ کہے تے وتراں سنن بناوے
وچہ اعلام رسالے دیکھو! مت کوئی شک لیاوے
تے اسیں بھیں مستثنیٰ ہاں کہندے سنت فجرے والی
بیہقی اندر دیکھ روایت ابو ہریرہ راوی
وتراں تائیں بعد اقامت نجدی کہن روا
تے سنت کیوں نہ جائز کہندے اوس وچہ کی خطا
اوہ سنت وتر برابر دوویں پڑھنے دے وچہ جانے
پھر کیوں سنت فجر نجائز بعد اقامت جانے

لطیفہ

ہور لطیفہ سن پیارے یاد اساں نوں آیا
محمد حسن محدث جس نوں تنبیہ وچہ لیایا
وہابی کہن نماز نہ کوئی جب تکبیر ہو جاوے
مگراں اوہ نماز جو خاطر جس دی آکھی جاوے
تے خود متنفل مگر پڑھاون فرض وہابی سارے
جو خاطر نفل اقامت ہوئی دیکھ وہابیاں کارے
پھر کیوں فرض پڑھن متنفل مگر خراب وہابی
پس معلوم جو حنفی سچے نجدی ہین کذابی
فرض نہ جائز نفلی پچھے حکم کیتا فقہاواں
وچہ انواع لیاوے لکھوی سگوں بیت سناواں
جے فرض امام جماعتے نفلاں روا جماعت ہو
تے نفلاں والے مگر نجائز فرض پڑھے جے کو
ایہہ فرض قوی بنا کریندے نفلاں اوپر چا
تے سنت پڑھنوں منع کرن جس حنفی پڑھن جدا
ایہہ طور نصیحت کراں حنفی بھائیاں تائیں
قسم اللہ دی ضد نہ مینوں سنت چھوڑ نجائیں
جے اک رکعت یا قعدہ پاویں اس تھیں مکھ نموڑیں

ڈاہڈی ہے تاکید انہاں دی لگدیوس نچھوڑیں
فتح قدیر نے شامی تھیں، وچہ غایت مسئلہ پایا
صحیح روایت قعدے والی تینوں پتہ بتایا
جے قعدے تیک امید نہ ہووے پھرتوں چھوڑسدھاویں
ہن ایہہ پڑھن قضائی والہ مسئلہ کھول ☆سناویں
سنت اِ فجری جے سن فرضاں ہوون کسے قضائی
پیش زوال جے پڑھے قضائی ہر دو کرے ادائی
بعد زوال قضائی سنت ساقط فتوی نال
فرضاں باہجوں فوت جے سنت ساقط ہے ہر حال
جاں اک نیزہ سورج آوی سنت پڑھے قضائی
تے اک روایت ہتھ زمین جب دھوپ کرے روشنائی×
ایہہ سب کتب فقیہ تھیں مسئلہ کھول سنایا یاراں
فقہ حدیثوں باہر ناں پر بھلے پھرن گواراں

تعریف حدیث

سن تعریف حدیث پیارے تینوں کھول دکھاواں
جویں محدث لکھ سدھاۓ میں نہیں دلوں بناواں
قول فعل تقریر نبی تس کہن حدیث پیارے
ایویں قول تے فعل صحاباں اتے ہور تابعی سارے

تے حضرت ابو حنیفہ تابعی شک نہ اس وچہ لیائیں
حضرت ابو حنیفہ ڈٹھا بہت صحاباں تائیں
پس ابو حنیفہ والی فقہ جان حدیث پیارے
جس تھیں مسئلہ ثابت کیتا نجدی منکر سارے
تاہیں میں ہن اس مسئلہ نوں لکھاں نال حدیثاں
تاں پھر حجت قائم نہ ہووے توڑاں عذر خبیثاں
سنت فجری بعد اقامت جائز پڑھن پیارے
جے کر خوف جماعت نہ ہووے منع کرن ہتھیارے
اس مسئلے وچہ بہت روایت سن لے وارو واری
غیر مقلد قائل نا، پر عقل جہاں دی ماری
ابو ہریرہ ۲ کرے روایت بیہقی اندر آوے
حضرت پاک نبی فرمایا جب تکبیر ہو جاوے

۱ مسئلہ اگر سنت قبل جمعہ قضا ہو جائے تو ان کی قضائے سنت نہیں مگر سنۃ الفجر و الظہر ان کی قضائے سنت ہے ۱۲ (امام الدین)

۲ عن ابی هریره قال قال رسول الله صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم اذا قیمت الصلاة فلا صلوة الا المکتوبة......۔

☆ غایت الاوطار صفحہ ۳۳۰۔

× یہاں تک تین شعر انواع بارک اللہ کے ہیں۔

پس نہیں نماز مگر مکتوبہ یعنی فرض نماز

ہور الارکعتی الفجر بھی کہیا یعنی سنت نماز
مطلب ایہہ جو دورکعتاں فجری پڑھیاں جاون
اقامت جدوں ہو جاوے حضرت پاک نبی فرماون
جو سنتاں پڑھے رکعتے رلیا نبی صاحب فرمایا
ثواب تمام نماز فجر دا ہتھ اس دے وچہ آیا
حضرت علی روایت کیتی ابن ماجہ وچہ آوے
ایویں احمد مسند اپنی وچہ حدیث لیاوے
وقت اقامت پڑھدے آہے سنت سرور عالم
تے ہور روایت ابن عباسوں عینی اندر معلم
یعنی عینی شرح بخاری وچہ روایت لیاوے
وقت اقامت پڑھدے حضرت ابن عباس بتاوے
گھر میمونہ سنت فجری حضرت پڑھدے ساہی
بہت حدیثاں اس مسئلہ وچہ سُن دا چل گواہی
سعید جو بیٹا عاص آہا تن شخصاں تیک بلایا
ابو موسیٰ تے ہور حذیفہ ، بن مسعود بھی آیا
سدیا سی ایہناں تناں تائیں قبل صلوۃ فجردے
پھر ایہہ نکلے اس دے کولوں وقت نماز فجردے
تے کیتی گئی اقامت سی پس بیٹھے بن مسعود
وچہ مسیتے طرف ستون پھر کیتے چار سجود

پڑھ کے نماز دو رکعت سنت رلے جماعت نال
نزد اقامت سنت پڑھنی جائز کریں خیال
ایہہ روایت وچہ طحاوی تینوں پتہ بتاواں
تے ہور جو ابن ابی شیبہ وچہ لکھ دکھاواں
ابو موسیٰ تے ابن مسعود ایہ یار نبی دے پیارے
عاص دے بیٹے کولوں نکلے سُن توں یار ہمارے
قائم ہوئی نمازجداں پھر بن مسعود سہارا
سنت پڑھ کے نال جماعت رلیا بھارا
اے پر وچہ صفاں بو موسیٰ جلد ہو یا مو جود
پس جانیا نزد اقامت پڑھدے سنت بن مسعود
محمد بیٹے کعب کلوں اک ہور روایت آوے
ابن عمر جویں سنتاں پڑھیاں لکھیا وچہ طحاوے
اقامت ہوئی نماز فجر تاں گھر تھیں نکل سدہائے
اجے داخل وچہ مسیت نہ ہوئے رستے اندر آہے
عبد اللہ بیٹے عمر دو سنت کیتی اوتھ ادا
پچھوں پڑھی نماز فجر دی سنگ جماعت آ
معلوم ہو یا جو پڑھ لیا کردے سنت فجری یارا
بعد اقامت ابن عمر بھی بن مسعود سہارا
بن مسعود جو ٹریا جس راہ سنوں بیان شریفہ

اکثر ٹریا اس راہ اوتے حضرت ابو حنیفہ

درج ذیل دوشعر شہباز کے ہیں

بن مسعود دے مذہب اتے سرور عالم راضی
تے اللہ بیشک راضی اس تے سمجھن فاضل قاضی
تاہیں حضرت ابو حنیفہ اکثر اس راہ ٹریا
تس مذہب عالی شان مذاہب جو ٹریا سو تریا
نافع مدنی کہے جگایا میں عبد اللہ تائیں
جو اٹھ نماز فجر پڑھ اس نے پڑھیا سنت تائیں
تے کیتی گئی اقامت ساہی وقت صبح دیوالی
ہو روایت دیکھ پیارے بیٹے اسلم والی
زید جو بیٹا اسلم راوی ابن عمر تھیں لیاوے
آکھے ابن عمر پڑھ سنتاں وچہ جماعت آوے
حجرے حفصہ دے وچہ پڑھیا ابن عمر جو عالی
اس وقت جماعت قائم آہی وقت صبح دے والی
امام طحاوی وچہ معانی کرے بیان سچاواں
ابو مجلز کنوں روایت تینوں لکھ وکھاواں
بو مجلز کہے نماز فجر نوں وچہ مسیت میں آیا
نال میرے بن عمر اتے ہور ابن عباس بتایا
امام نماز پڑھاندا سی بن عمر اونہاں سنگ ہویا

اے پر ابن عباس اونہاں سنگ سنت پڑھ کے ہویا
پس جدوں سلام پھیریا رہے بیٹھے ابن عمر اس جا
دن چڑھیا تا اٹھ کھڑے پھر نت پڑھی قضا
معلوم ہویا مکروہ پچھانے ابن عمر اس تائیں
سنت قبل طلوعوں ورنہ پڑھدے اٹھ اتھائیں
بو عثمان روایت کیتی وچہ طحاوی آیا
امام نماز فجر وچہ ہے سی ابن عمر جاں آیا
پڑھی نہ آئی سنت فجری بو عثمان سناوے
پس مگر امام دے ہو کر سنت ابن عباس اداوے
پھر داخل ہو یا نال انہاں دے حضرت ابن عباس
دیکھو پاس جماعت پڑھیاں کیتا نہ وسواس
ابن عباس تے ابن عمر بھی بن مسعود سہارے
ایہہ بعد اقامت سنتاں پڑھدے ایڈ صحاب کبارے
جے بعد اقامت جائز نہیں تاں کیوں پڑھدے صحابی
اینہاں کیتا کم برا یا چنگا دیہن جواب وہابی
اک ہور روایت وچہ طحاوی تینوں پتہ بتاواں
ابی الدرداء جویں سنتاں پڑھیاں لکھ حدیث وکھاواں
اوہ داخل ہوندے مسجدے تے ہور لوگ سفاندے اند
پھر اوہ پڑھ دے سنت فجری گوشے مسجد اندر

بھی مسروق دو سنت فجری پڑھدے نزد اقامت
مسجد اندر گوشے دے وچہ شعبی گوشے کرے روایت
تے ایویں بصری حسن کہے وچہ گوشے مسجد جا
سنت پڑھیں تے پھر توں داخل وچہ جماعت آ
نہدی بو عثمان کہے ایس آندے پاس عمر دے
تے ایس نہ سنتاں پڑھیاں ہوندے قبل نماز فجر دے
تے حضرت عمر خطاب دے بیٹے وچہ نمازے ہوندے
پھر اسیں بھی سنتاں پڑھ کے شامل نال انہاں دے ہوندے
یعنی آخر مسجد ہو کر سنت ادا کریندے
پر داخل ہو کے وچہ جماعت اسیں نماز پڑھیندے
بو عثمان انہاندی دا ایہ ذکر طحاوی لیایا
تے حضرت عمر بھی اینویں پڑھ دے ابن بطال بتایا
حماد تے مکحول مجاہد بڑا مفسر بھاری
بھی حضرت ابو حنیفہ پڑھدے رحمت ہووے بھاری
بھی ہور صحابہ پڑھدے بھی ہور ڈاہڈے عالم
تیتھوں میتھوں گنے نہ جاندے کتنے واللہ عالم
دیکھ جلیل القدر صحابہ رضی اللہ تعالیٰ
ایہہ بعد اقامت پڑھ دے بھی ہور شاہ مدینے والا
بعد اقامت نہیں نماز جو کردے پیش وہابی

کیا ایہہ معلم ناں اصحاباں دیہن جواب شتابی
یا آکھو سی معلم انہاں پر کرن خلاف نبی دا
لا حول ولا میں نت پکاراں ایہہ ملعون عقیدا
ایہہ مسئلہ ثابت ہویا حدیثوں ، بعد اقامت والا
لکھ وکھا ہن دو جا مسئلہ پڑھن قضائے والا
فرضاں باجھوں فوت جے ہوئے سنت میری بھائی
قبل طلوع نجائز پڑھنی دیکھ روایت آئی
ترمذی جامع اپنی اندر دیکھ حدیث لیایا
ابو ہریرہ کرے روایت پاک نبی فرمایا
جس نے پڑھی نماز فجر تے سنت پڑھی نہ ہو
پس چاہیئے اوہ بعد طلوعوں پڑھے رکعتاں دو
امت نوں ایہہ حکم سناوے شاہ مدینے والا
حکم عدولی کرنے والیاں روز محشر منہ کالا
تے فعلی ویکھ روایت آئی ابن ماجہ وچہ بھاری
ابو ہریرہ کرے روایت ایہہ حدیث پیاری
سنت قبل فجر تھیں ستا پاک رسول سہارا
قضا پڑھی پھر پاک نبی نے دن چڑھیا جد سارا
تائیں بعد طلوع اصحاباں پڑھیاں بھی اماماں
جد ویکھیا قول تے فعل نبی دا لکھ صلوۃ سلاماں

ابن عمر تھیں فوت ہوئی جد سنت قبل فجر دے
بعد طلوعوں پڑھی قضائی آیا وچہ خبر دے
معانی وچہ لے امام طحاوی ایہہ روایت لیایا
تے مالک وچ موطا اپنی اینویں ذکر لیایا
ابن ابی شیبہ تھیں دیکھو ہور روایت آئی
بعد ضحیٰ دے پڑھی دو سنت ابن عمر نے بھائی
بھی قاسم ابن محمد کیتا جیویں جو ابن عمر نے
اس وچہ دلیل موکدہ سنت آکھیا عبد البر نے
تے یحیٰ ابن سعید کہے میں سنیا قاسم تھیں
کہندا جے میں پڑھی نہوواں سنت پیش فرض تھیں
ایتھوں تیک جو فرض پڑھاں تاں پڑھیاں بعد طلوعوں
امام الدینا بس ہویا ثابت مسئلہ بہت وقوعوں
ہن بس ہدایت وس اللہ دے وس جو تیرے ناہیں
جو کرے قبول تے عمل کماوے جنت لے سی جائیں
کراں امید جو عمل کریسن سنی چوپیں چائیں
بھی کراں امید میں عاجز دے حق دیسن نیک دعائیں
اے پر صد تعجب والی کج فہمی دے مارے
نہیں امید قبول جو کرسن مدوں بازی ہارے
سمجھن نہ کدائیں ہر دم مرض انہاں وچہ بھاری

ہردم وچہ تعجب رہندے عقل شیطاناں ماری
چند متکلم فیہ حدیثاں کر دے پیش وہابی
تنبیہ اہل عصر وچہ سبھناں [2]دیکھ جواب شتابی
میں اوہ نقل نہ لیاندے اتھے خوف طوالت آوے
اے پر جس نوں شک ہووے اتھ دیکھے شبہ مٹاوے

[1] اس سے مراد شرح معانی الآ ثار امام طحاوی کی ہے۔

[2] ہر خاص عام کو واضح ہو کہ اگر کوئی غیر مقلد صاحب عاجز کے اس رسالہ کا جواب لکھنا چاہے تو اس کو چاہئے کہ، حضرت مولانا محدث فیضوی کے رسالہ مسمی بہ " تنبیہ اہل العصر فی ادارکعتی الفجر کا جواب دے جو کہ ستہ ضروریہ میں شامل ہے پس اس کا جواب اس کے جواب پر منحصر ہے، ورنہ قابل تسلیم نہ ہوگا، وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی (احقر امام الدین عفی عنہ المتین)

اوہ رسالہ فیض مقالہ دیوے خوب دلیلاں
جس وچہ رد وہابیاں کیتا ویکھیا بہت عقیلاں
محمد حسن محدث دا اوہ بنیا خوب رسالہ
ہن اوہ دنیا چھوڑ سدہائے رحمت ہووے شالہ
اس دا کسے جوب نہ دتا عاجز ہو گئے سارے
محشر تیک جواب نہ دیسن زور جے لاون سارے
ما حاصل میں اس دے وچوں ہندی نظم بنائی
عاماں دے سمجھاون کارن میں تکلیف اٹھائی

جو کجھ وچہ کتاباں ڈٹھا سو میں لکھ وکھایا
اصلی علم خداوند جانے میں نہیں دلوں بنایا
تیراں سو انتالی/۱۳۳۹ھ اندر ہویا ختم رسالہ
سونپیاں تینوں بار خدایا اس دا کل حوالہ
میں وچہ علم نہیں کجھ بھائی سبھ نوں عرض گذاراں
تے نہ کدے شعر بنائے پہلے نہ کجھ میتھے ساراں
ایہہ فضل خدا تھیں ترجمہ کیتا میں نہ وچ وڈیائی
بھل قصور جو ہوئی میں تھیں ٹھیک بنالے بھائی
اے بھائی جے اس وچ تینوں کوئی عیب دسیوے
کریں درست پیارے تینوں اجر خداوں ڈھیوے
الانسان مرکب من الخطاء والنسیان ایہہ آوے
بخش دیوے رب کل بریائی جے کوئی عذر لیاوے
بھل قصور جو میتھیں ہوئی بخشیں بار خدایا
ہردم توبہ کل گناہوں کریں قبول خدایا
یارب دیہہ توفیق جو ہردم صالح عمل کماواں
علم دیویں فرزند میریاں نوں عمل کرن صلحاواں
بھی روضے پاک نبی دے زیارت کریں نصیب خدایا
دین دنیا دی حل کریں تو مشکل بار خدایا
قبر عذاب تے جان کنی دی تلخی دور ہٹائیں
تے وقت نزع دے منہ وچہ کلمہ نال ایمان لے جائیں
مائی باپ تے زن فرزنداں پیر استاد تمامی
بحرمت نبیاں ولیاں بخشیں کل خواص عوامی

تقریظ

مولانا مولوی محمد مصطفٰے وقاری حافظ محمد شاہ صاحبان

(ساکنان علیکاں کلاں ضلع حصار)

بعد حمد وصلوٰۃ واضح ہو کہ مولوی امام الدین صاحب ساکن جھنڈہ کلاں نے جو رسالہ وغیرہ غیر مقلدین دربارہ سنت الفجر لکھا ہے بندہ نے اول سے آخر تک مطالعہ کیا پس بموجب کتب فقہ وحدیث شریف صحیح ہے جس کا مطالعہ کرنے سے مفہوم ہوا کہ سنت الفجر بوقت جماعت کسی گوشہ مسجد یا دروازہ یعنی خارج از مسجد یا کسی پردہ کی آڑ میں پڑھنی درست ہے اگر چہ قعدہ ہی حاصل ہو، اگر خوف فوت ہو تو ترک کرلے اور شامل جماعت ہو کر بعد طلوع قضا کرلے ، کذا فی کتب القوم کتبہ ۔

محمد مصطفٰے عفی عنہٗ

حافظ محمد شاہ

بعد حمد وصلوٰۃ کے احقر نے رسالہ ہٰذا از تصنیف مولوی امام الدین صاحب جھنڈوی اول سے آخر تک دیکھا۔ الحمد للہ کہ بمطابق کتب فقہ مذہب حنفی وحدیث شریف صحیح پایا۔ جزاہ اللہ خیر الجزاء۔

محمد شاہ عفی عنہٗ ۲۵ ذوالحج ۱۳۳۹ھ

ابو یوسف محمد شریف کوٹلوی

مولوی امام الدین جھنڈوی نے مسئلہ سنت فجر جس طرح لکھا ہے یہی صحیح ہے۔

زیادہ تفصیل دیکھنا ہو تو میرا رسالہ دیکھو۔ ابو یوسف محمد شریف کوٹلوی

صح الجواب :۔ ابو الیاس محمد امام الدین رضوی کوٹلوی